

JUSTIS- OG POLITIDEPARTEMENTET

STATSBYGG

Forsvarsbygg

Landsverneplan for justissektoren

Høringsutkast

Tekst del pr. 22. mars 2010

Forsidebilder:

- Øverst til venstre: Nyrud politistasjon, Pasvik. © Statsbygg
- Øverst til høyre: Stavanger tinghus – rettssalen for Gulating lagmannsrett. © Statsbygg
- Nederst til venstre: Vik fengsel – 1860-delen. © Statsbygg/Trond Isaksen
- Nederst til høyre: Inngangsparti til et av Sivilforsvarets ABC-sikrete fjellanlegg.
© Leif Anker, Forsvarsbygg

Innhold

Innhold	3
Innledning.....	5
Planarbeidets bakgrunn og formål.....	5
Avgrensninger	5
Organisering og arbeidsform.....	5
Oppfølging av arbeidet med planen.....	6
Bruk høringen	7
Vernekategorier og formelle virkemidler.....	8
Kriterier for utvalgelse og vern	9
Generelt.....	9
Justissektoren.....	9
POLITIET.....	9
Kriteriebruk for utvalg av politianlegg.....	9
Nøkkeltall.....	10
Utvalget av politianlegg – en oversikt	10
DOMSTOLENE.....	14
Kriteriebruk for utvalg av domstolsanlegg	14
Nøkkeltall.....	14
Utvalget av domstolsanlegg – en oversikt.....	15
Andre verneverdige bygninger i sektoren.....	17
KRIMINALOMSORGEN	17
Kriteriebruk for utvalg av fengsler.....	17
Nøkkeltall.....	18
Utvalget av fengsler – en oversikt	18
SIVILFORSVARET	26
Nøkkeltall.....	26

Utvalget av sivilforsvarsanlegg – en oversikt	27
Leserveiledning.....	28
Kompleksrapport.....	28
Bygningsrapport	29
Sivilforsvaret - kart	29
Oversiktskart - sivilforsvaret.....	30
Oversiktskart – politi, domstoler, fengsler	31
Matriser over politi, domstoler, fengsler	33

Innledning

Planarbeidets bakgrunn og formål

I 2003 igangsatte daværende Arbeids- og administrasjonsdepartement (AAD) – nåværende Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartement (FAD) – prosjektet Statens kulturhistoriske eiendommer (SKE), for å koordinere en gjennomgang av statlig eiendomsmasse i sivil sektor. Fra høsten 2009 overtok Miljøverndepartementet (MD) ansvaret for prosjektet. Hensikten med arbeidet er å identifisere kulturminneverdiene i eiendommene og gi disse et formelt vern. Formålet er å bevare et representativt utvalg statlige eiendommer som kan dokumentere viktige sider av statens virksomhet, eller som av andre grunner har høy verneverdi.

Gjennomføringen av det statlige vernearbeidet er lagt til den enkelte sektor slik at hvert departement er ansvarlig for at eiendomsmassen tilknyttet egen sektor blir evaluert. Arbeidet skal munne ut i sektorvise landsverneplaner som presenterer de eiendommene som foreslås vernet.

Landsverneplanen for Justis- og politidepartementet (JD) skal gi en oversikt over justissektorens historie og de eiendommer som er med å dokumentere denne historien. Planen vil danne grunnlag for videre forvaltning av sektorens kulturhistoriske eiendommer. Det er videre et mål å bidra til økt bevissthet og kompetanse om sektorens historie og kulturminneforvaltning.

Avgrensninger

Ved utarbeiding av denne planen har arbeidet vært avgrenset til de eiendommene som i dag eies av staten. Enkelte eiendommer som tidligere har hatt en sentral rolle i justissektoren kan i dag være i bruk av andre sektorer til andre formål. Som følge av sektorprinsippet blir disse eiendommene vurdert i landsverneplanene til sine nåværende sektorer, og tas derfor ikke med her. På den annen side inkluderes enkelte eiendommer som er oppført til bruk innen andre sektorer, men som i dag brukes av justissektoren.

Organisering og arbeidsform

Justis- og politidepartementet er oppdragsgiver og ansvarlig for arbeidet med den foreliggende landsverneplanen. Arbeidet som gjøres har vært delt i et forprosjekt, utarbeidelse av historiedelen samt innledende verne vurderinger og utarbeidelse av landsverneplanen.

Historiearbeidet ble, som oppfølging av SKE-prosjektets generelle retningslinjer, igangsatt tidlig i planarbeidet. Ferdig manus foreligger og har fungert som en veiledning i vurderingen av bygningsmassen. To historikere har vært engasjert til å skrive historien: Audun Kjus er hovedforfatter, Terje Bratberg er medforfatter til kapitlet om Sivilforsvaret. En referansegruppe til å følge opp arbeidet har bestått av representanter fra Justis- og politidepartementet, Riksantikvaren og historiker Jon Skeie. Statsbyggs prosjektgruppe har ledet referansegruppen på vegne av JD.

Prosjektgruppen i Statsbygg har bestått av Øivind Skøien, Jørn Hilmar Fundingsrud, Anders Kalstad, Ragnhild Hoel, Charlotte Peder-Ellefsen, Mette Jakobsen, Siri Schrøder Vesterkjær, Pauline Gjøsteen og Geir Thomas Risåsen – alle i Statsbyggs kulturminneseksjon. Prosjektansvarlig i Statsbygg har vært Stig P. Pettersen, direktør for Faglig ressurscenter.

Justis- og politidepartementet ga 21.01.2007 Statsbygg i oppdrag å utarbeide landsverneplanen for justissektorens kulturhistoriske bygninger. Koordineringen av det praktiske arbeidet har skjedd gjennom en koordineringsgruppe sammensatt av følgende faste representanter: Grethe Rødskog Fodstad fra JD, Ingrid Melgård fra RA og Marit Vestvik fra SKE (fram til sekretariatet ble nedlagt høsten 2009), Charlotte Peder-Ellefsen, Anders Kalstad og Siri Schrøder Vesterkjær fra Statsbygg. Arbeidet i denne gruppen har vært ledet av Statsbygg.

Statsbygg har foretatt befaringer over hele landet og samlet inn foto og øvrig dokumentasjon for alle aktuelle eiendommer. Forvaltere og brukere har også vært verdifulle bidragsytere. Relevant materiale og kulturminnefaglige vurderinger er lagt inn i SKE-basen (se Leserveiledning) og justert etter drøftinger i koordineringsgruppen. Arbeidet med forbedring av tekst og billedmateriale i SKE-basen fortsetter fortløpende.

Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB) står som oppdragsgiver for landsverneplan DSB. LVP DSB ble opprinnelig igangsatt som en integrert del av landsverneplan for justissektoren. I 2009 ga DSB oppdraget om å utarbeide sin del av planen til Forsvarsbygg Nasjonale Festningsverk, som har utført arbeidet i samarbeid med DSB og Riksantikvaren.

Koordineringen av det praktiske arbeidet har foregått gjennom en koordineringsgruppe bestående av Grethe Rødskog Fodstad, leder, JD, Ingrid Melgård, RA, Britt Skatvedt og Tore Pettersen, begge DSB, samt Leif Anker og Erlend Hammer fra Forsvarsbygg. Ved behov har særlig Ingrid Djupedal, RA, og Kjersti Halle, DSB, deltatt i møtene. Det daglige arbeidet er utført av en prosjektgruppe i Forsvarsbygg bestående av Anker og Hammer. I tillegg har Hans-Henrik Egede-Nissen, Marte Oftedal og Christian Borhaven bistått arbeidet i Forsvarsbygg.

Fra DSB har Britt Skatvedt vært kontaktperson, og Tore Pettersen har vært stilt til disposisjon for arbeidsgruppen som faglig ressursperson, og ellers har en rekke DSB-/Siviltforsvaret-ansatte vært verdifulle bidragsytere.

Oppfølging av arbeidet med planen

Landsverneplanen er ferdig først etter en lang prosess: Etter at departementet har gjennomført denne etatsinterne høringen og høringssvarene er behandlet, skal planen oversendes Riksantikvaren til endelig godkjenning. Riksantikvaren iverksetter den formelle fredningen. Departementet og den enkelte eiendomsforvalter har ansvar for at det utarbeides forvaltningsplan for alle bygningene som gis vern. Slik vil planen bli tatt i bruk i den daglige forvaltningen av eiendommene.

Prosedyre og anbefaling for det videre arbeidet med planen er beskrevet i *Forvaltning av statens kulturhistoriske eiendommer*, FAD 2006. I tråd med denne som er forankret i kongelig resolusjon av 01.11.2006, skal det utarbeides forvaltningsplaner for alle

eiendommer som omfattes av landsverneplaner eller er vernet gjennom tidligere formelle vedtak. Forvaltningsplanene vil gå dypere inn i operasjonalisering av vernet som er gitt de enkelte bygningene og hvordan de skal forvaltes.

Bruk høringen

Utvalget i en landsverneplan skal være "eksklusivt" og begrense seg til de historisk sett viktigste eiendommene innen sektoren. Vi håper så langt å ha lykket med et representativt utvalg i denne landsverneplanen som gir et godt bilde av justissektoren i nyere tid.

Det påpekes imidlertid at noen bygninger er utilstrekkelig dokumentert. Det er derfor viktig at høringen gir mulighet til å korrigere både fakta og vurderinger. Det inviteres til tilbakemelding om både det som er beskrevet og det som eventuelt måtte være uteglemt.

For å få best mulig samlet forståelse og oversikt, har vi laget denne introduksjonen. Vi håper at den sammen med historiedelen og katalogoppslagene – som ligger som egne filer på JDs hjemmeside – vil gi den nødvendige begrunnelsen for hver enkelt institusjon og bygning som er valgt ut og foreslått vernet. Plasshensyn begrenser muligheten til å gi en mer utdypende og fullstendig begrunnelse under hver enkelt bygning i katalogen. Det vil være nyttig å lese alle katalogoppslagene, da de vil utfylle hverandre og gi en bedre forståelse av sektorens særpreg og bygningenes innbyrdes forskjeller og spesielle kvaliteter.

Vernekategorier og formelle virkemidler

Riksantikvarens veileder *Arbeid med statlige verneplaner* (2005), angir vernekategoriene i en landsverneplan. Disse kategoriene er benyttet av FAD i veilederen *Forvaltning av statens kulturhistoriske eiendommer* (2006), som sammen med kongelig resolusjon av 01.11.2006, fastlegger prosedyrer for planarbeidet. De aktuelle vernekategoriene er:

Verneklasse 1: Omfatter kulturminner og kulturmiljøer som forutsettes fredet etter kulturminneloven. For disse skal alle endringer og tiltak ut over vanlig vedlikehold godkjennes av Riksantikvaren før de kan igangsettes.

Kulturminneloven § 22 a gir Riksantikvaren anledning til å frede statlige bygninger og anlegg gjennom forskrift. Dette innebærer en forenkling i forhold til ordinære fredningsprosesser og vedtak. Landsverneplanene gjør bruk av slik forenklet forskriftsfredning (og er derfor avgrenset til statlig eiendom).

Verneklasse 2: Omfatter kulturminner og kulturmiljøer som forutsettes vernet i kraft av landsverneplanen, eller som allerede er underlagt vern gjennom plan- og bygningsloven. Kulturminnehensyn ved endring og tiltak ut over vanlig vedlikehold skal ivaretas av egen virksomhet, gjennom egen eller ekstern kulturminnekompetanse. Verneklasse 2 gir ikke et juridisk bindende vern og er i første rekke et selvpålagt, etatsinternt vern. Kulturminner og –miljøer i verneklasse 2 skal kunne fremmes til regulering gjennom bruk av hensynssone etter plan- og bygningsloven. Begrepet *hensynssone* ble innført ved siste revisjon av loven (gjeldende fra 01.07.2009) og åpner for at vernet også kan omfatte materialbruk og interiører – noe det tidligere reguleringsformålet *spesialområde bevaring* ikke omfattet. Ved eventuell avhending av eiendommer i denne verneklassen, må eiendomsbesitter vurdere regulering før salg.

Oppfølging av vernehensyn av både verneklasse 1 og 2 vil være gjenstand for departementets etatsstyring.

I katalogen over alle eiendommer utvalgt til vern framkommer det under hver bygning hvilken vernekategori som er foreslått.

Kriterier for utvelgelse og vern

Generelt

Landsverneplanarbeidet er avgrenset til å omfatte all eiendom som eies av staten og er i bruk av justissektoren i dag. Utvelgelsen av kulturhistoriske eiendommer i statlige landsverneplaner er basert på egne utvelgelseskriterier for landsverneplanarbeidet i tillegg til Riksantikvarens tradisjonelle vernekriterier, jf. *Veileder og eksempelsamling for katalogdelen i en landsverneplan* (SKE/FAD).

Hovedkriteriet for utvelgelse av den enkelte eiendom er hvorvidt eiendommen dokumenterer sentrale deler av sektorens historiske utvikling, og viser hvordan hendelser, politiske vedtak og lovendringer kommer til uttrykk i eiendomsmassen. Så langt det er mulig, skal det samlede utvalget i tillegg ha en geografisk, aldersmessig og typemessig bredde. Det er også presisert fra FAD at utvalget skal søke å ivareta forholdet til samiske og nasjonale minoriteters samfunnsutvikling og kulturarv.

Riksantikvarens kriterier for verneverdier har man i senere tid ofte delt i to grupper: Dokumentasjons-/kunnskapsverdi (historisk kildeverdi) og opplevelsesverdi (symbolverdi, identitetsverdi, miljøverdi, arkitektonisk og kunstnerisk verdi osv). Disse verdiene må i tillegg vektas i forhold til forsterkende forutsetninger som blant annet autenticitet, representativitet /sjeldenhet, pedagogisk verdi og teknisk tilstand. Se også *Alle tiders kulturminner* (Riksantikvaren 2004).

Justissektoren

Justissektorens bygningsportefølje er delt og behandlet i fire grupper: Politi, domstol, kriminalomsorg og sivilforsvar. Grunnen til dette er at disse etatene i hele sin historie har vært egne virksomhetsområder med stor grad av selvstendighet og særpreg, selv om samhandling også har vært vesentlig. Bygningene på Svalbard sorterer også under justissektoren, men er ikke omfattet av landsverneplanarbeidet da kulturminneloven ikke gjelder på Svalbard og FAD har besluttet at bygningene på Svalbard skal utelates.

Flere justisbygninger er oppført den siste 10-årsperioden, og til disse mangler den nødvendige avstanden i tid for å gjøre en fullgod vurdering.

POLITIET

Kriteriebruk for utvalg av politianlegg

Utgangspunktet for vernevurdering og utvelgelse har vært de statlige eiendommene som i dag er i bruk av Politi- og lensmannsetaten, samt i etatens historie blant annet slik den presenteres her i landsverneplanen. Ved utvelgelse av politianlegg har bygningenes dokumentasjonsverdi i form av politi- og samfunnshistorisk betydning og nasjonal kulturhistorisk verdi vært utslagsgivende.

Av bygningene politiet har disponert opp gjennom tidene, har bare en liten del vært formålsbygd for politiet og eid av staten. Det var først i etterkrigstiden at man begynte å

planlegge og oppføre spesialtilpassete bygninger for politiet i særlig omfang. Hvorvidt bygningen opprinnelig var bygd for politiformål har vært et utvalgsriterium fordi dette speiler virksomheten. Anleggene oppført i etterkrigstiden ble ofte oppført med bruk av anerkjente arkitekter og kvalitet i materialbruk. Arkitektonisk verdi er derfor en forsterkende forutsetning.

Når valget har stått mellom flere objekter som dokumenterer den samme delen av historien, er forsterkende forutsetninger vektlagt i større grad; autentisitet, teknisk tilstand og bruksverdi. Aldersmessig spredning er vektlagt i utvalget.

Ved gjennomgang av sektorhistorien ble vi oppmerksomme på enkelte anlegg som ikke er i statlig eie, men som har interessant politihistorie. Disse er presentert i en egen sideliste som vedlegg til landsverneplanen.

I det videre følger en oversikt over nøkkeltall og en sammenstilling av korte begrunnelser for hvorfor de enkelte eiendommene er valgt ut. Se for øvrig detaljert presentasjon av de enkelte eiendommene og bygningene i katalogdelen av planen.

Nøkkeltall

Det er i dag 42 politianlegg i statlig eie i dag. De 42 eiendommene består av 75 bygninger hvorav 21 bygninger er foreslått vernet: 12 i verneklasse 1 (fredning) og 9 i verneklasse 2.

Flere av eiendommene har allerede vernestatus. Av de 21 bygningene som foreslås vernet er 8 fra før underlagt vern: 4 er fredet og 4 er underlagt lokalt vern.

Utvalget av politianlegg – en oversikt

Fra 1800-tallet – 1936:

Politi og lensmenn et lokalt anliggende. Leide bygninger.

Ved inngangen til 1800-tallet var det kommunenes ansvar å holde politi. I byene ble politioppgavene skjøttet av et spekter med delvis overlappende instanser: Byfogdene, politimestrene, vekterkorps og borgerbevæpning. På bygdene var fogden overordnet embetsmann, mens lensmannen satt med lokalkunnskapene.

Fra slutten av 1850-tallet ble politiet i de store byene omorganisert og profesjonalisert. På slutten av 1800-tallet ble det politi over hele landet da *lov om delvis omordning af det civile embedsværk* av 21.juli 1894 bestemte at fogdeembetene skulle nedlegges og erstattes med politimesterembeter.

I hele perioden var det vanlig at politiet brukte bygninger og lokaler som enten kommunene disponerte eller som de leide privat. Det var tilsammenligning også svært få andre offentlige virksomheter som hadde formålsbygde lokaler før inn på 1900-tallet.

I Kristiania ble det i 1858 opprettet et ordenspoliti med konstabelkorps som bl.a. patruljerte byens gater. Hele politikorpset med embetsmenn, betjenter og konstabler utgjorde 90

mann. I 1866 stod **Møllergata 19** (Kompleks 60) ferdig og det nyordnete politikorpset og byretten flyttet inn. Kommunen var byggherre for anlegget, som var et kombinert politihus, rettshus og fengsel. Denne bygningen foreslås vernet gjennom landsverneplan for Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet. Konstabelkorpset og byretten i Kristiania ble mønster for liknende ordninger i andre norske byer, og også Bergen og Trondheim fikk sine konstabelkorps i løpet av 1870-årene.

Mot slutten av 1800-tallet var det mange alvorlige sammenstøt mellom arbeidere og politi i Kristiania. For å håndtere slike situasjoner fikk politiet et rytterkorps i 1893, med 12 konstabler til hest under ledelse av en politibetjent. **Rytterkorpsets ridehus og stall** (Kompleks 14347), er foreslått fredet i Forsvarets landsverneplan og det er en pågående fredningsprosess per 2009.

I Kragerø kjøpte kommunen i 1896 **Bjørnsborg, Gamle Kragerø vei 9** (Kompleks 504001), og tok den i bruk som rådhus, fengsel og politistasjon. Bygningen ble oppført i 1790 som bolig for skipsreder Poul Biørn. Bygningen ble ervervet av Justisdepartementet i 1950. Den er foreslått fredet i Entrass verneplan.

1936 – 1950-tallet: Politiet blir statlig.

Mens det tidligere hadde vært kommunenes ansvar å holde politi ble alt politi statlig i 1936. Den nye ansvarsplasseringen og eierskapet gjorde at det fra nå av var Justisdepartementet som var eier eller leietager for politiets lokaler, og byggherre for nye anlegg. Nord-Jarlsberg politikammer, **Vognmannsgate 7 i Horten** (Kompleks 13726), var den første politistasjonen bygget for politiformål etter at politiet ble statlig. Bygningen stod ferdig i 1939 med arkitektoniske kvaliteter og et tydelig uttrykk som offentlig bygning. Den foreslås vernet i LVP JD. Bygningen inngår også i pågående utarbeidelse av verneplan for Horten i 2009 ved Horten kommune. Bortsett fra oppføringen av Nord-Jarlsberg politikammer skjedde det lite som følge av omleggingen pga. 2. Verdenskrig. Først i neste fase, etterkrigstiden kom endringene bygningsmessig til uttrykk.

Under 2. Verdenskrig beslagla okkupasjonsmaktens hemmelige statspoliti *Gestapo* blant annet **Victoria terrasse** (Kompleks 61) i Oslo. Her gjennomførte Gestapo sine forhør, og de hadde et lite fengsel i kjelleren. Bygningen foreslås fredet i landsverneplanen for Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (FAD).

1950-tallet til 1990-tallet: Sentralisering, ekspansjon og spesialisering.

I etterkrigstiden var politiet fortsatt desentralisert ved at mye av politimyndigheten lå hos den enkelte politimesteren. Mange av politikamrene var små. De store kamrene i Trondheim, Bergen og Oslo var internt desentraliserte ved at mange politifolk hadde tjeneste ved distriktsstasjoner. I 1948 hadde Oslo politikammer hele 23 større og mindre politistasjoner spredt ut over i byen.

En omorganisering av politiet startet med Oslo politikammer på 50- og 60-tallet, og ble deretter brukt både som middel og modell for å omorganisere hele det norske politiet. I perioden 1955 til 1963 ble det store flertallet av distriktsstasjoner i Oslo nedlagt. Planen var

å etablere en hovedstasjon og fire ganske store bydelstasjoner. Den nye hovedpolitistasjonen for Oslo sto ferdig i 1978 på en del av Botsfengslets tomt på Grønland. Anlegget var et politipalass på 45 000 m² i hele ni etasjer som sentraliserte Oslopolitiet. Dette ble arbeidsplassen for mange hundre ansatte. Her var gode tekniske løsninger og fasiliteter for politiets mange spesialfunksjoner. Bygningen var oppført med Statens bygge og eiendomsdirektorat som byggherre og Telje-Torp-Aasen som arkitekt. **Oslo politihus** (Kompleks 83) foreslås vernet i landsverneplanen for justissektoren. Bygningen er oppført på Byantikvarens gule liste.

Den statlige byggeaktiviteten i etterkrigstiden var stor om omfattet mange sektorer. Opprettelsen av Statens bygge og eiendomsdirektorat i 1960 var et ledd i statens arbeid med å rasjonalisering og effektivisering av byggherreoppgaven. I en niårsperiode på 1960-70-tallet fordoblet staten sine kontorarealer. Mye av dette fikk form av sentraliserte, statlige kontorer i distriktene under navn som Statens hus, Justishus med mer. Justissektoren med politi, domstol og sivilforsvar var viktige leietakere i disse anleggene. Andre kunne være bl.a. Fylkesmannen, Postverket og Vegvesenet. For politiets del kan den store utbyggingen av politianlegg i etterkrigstiden også forstås som en virkning av omleggingen i 1936 som gjorde alt politi statlig.

I denne perioden gjorde nye samferdselsmønstre sentralisering av polititjenestene mer hensiktsmessig. Samtidig ble spesialtilpassede lokaler ofte ansett som et vilkår for å få til en rasjonell omorganisering av polititjenestene. I Drammen ble det første moderne samlokaliserte tinghus, fengsel og politihus oppført i 1962. Fredrikstad politikammer ble samlet under ett tak i Statens hus i 1967. Et nytt romslig politihus for Asker og Bærum politidistrikt ble oppført i Sandvika i 1972. I 1976 kunne Kristiansand politikammer også flytte inn i et nytt kombinert fengsel, tinghus og politihus. **Sandvika tinghus** (Kompleks 49001) er foreslås vernet i landsverneplanen for justissektoren som et domstolsanlegg.

Arendal post og politihus (Kompleks 86001) er en godt bevart representant for Statens hus og et tydelig eksempel på samlokalisering av ulike statlige funksjoner. Bygningen som opprinnelig var oppført som et statens hus med justissektoren og postverket som hovedleietakere, har et tydelig offentlig preg og påkostete og forseggjorte interiører. Bygningen rommet også tekniske løsninger for en del av politiets spesialfunksjoner. Bygningen foreslås fredet.

Selv om politiet flyttet inn i mange nye formålsbygde anlegg i etterkrigstiden, er det også mange eksempler på at bygninger oppført for andre formål tas i bruk av politiet. Fem anlegg oppført for andre enn politiet vernes, med andre begrunnelser enn det politihistoriske. De fem anleggene er Kragerø politistasjon som nevnt tidligere, samt Risør politistasjon, Røros lensmannskontor, Tromsø politihus og Tollboden på Brattørkaia i Trondheim.

Risør politistasjon (Kompleks 493001) i Standgata 10 er en eldre tollbygning som ble tatt i bruk av politiet i 1962. Bygningen forteller hovedsakelig viktig tollhistorie. Den foreslås vernet i landsverneplanen for justissektoren ettersom det er politiet og ikke tollvesenet som bruker bygningen i dag.

Politiutdanning

Statens Politiskole ble opprettet i 1920 og var et utdannelsesstilbud til ansatte i politiet. Etter 2. verdenskrig ble eksamen fra Politiskolen et vilkår for å få fast ansettelse i polititjeneste, og i 1946 overtok skolen Gardekasernen på Majorstua. I 1979 fikk skolen sitt første formålsbygg: To skolebygninger med undervisnings- og øvelsesrom rettet mot mange av politiets spesialfunksjoner, tegnet av arkitektene Lund og Slaatto. I 1996 gikk Statens politiskole over til å bli **Politihøgskolen** (Kompleks 106). Bygningene fra 1907 og 1979 foreslås vernet i landsverneplanen for justissektoren. Politihøgskolen har også et utdanningssenter i Stavern, **Justissektorens kurs- og øvingssenter, Fredriksvern verft**. Deler av dette anlegget er fredet gjennom landsverneplanen for forsvaret.

Særfunksjoner under politiet:

Reinpolitiet

Reinpolitiet ble opprettet i 1949. Oppgaven var først og fremst å forebygge tjuvslakting av rein og mekle i konflikter knyttet til reindriften. På 1960-tallet ekspanderte reinpolitiet og fikk oppført mange hytter som fungerte som baser for patruljering. Hyttene var i enkel standard. **Sommervannhytta** (Kompleks 9903235) i Tana kommune ble oppført i 1967 og er en tydelig og lite endret representant for reinpolitiets hytter. Hytta foreslås fredet i landsverneplan for justissektoren.

Politiet ved grense og toll

I 1825 ble det trukket en grense mellom Norge og Russland. Da Finland løsrev seg i 1920 ble dette grensen mellom Norge og Finland. Grensen var da svært åpen for dem som bodde i nærheten av den, helt til Sovjetunionen ble nabolandet i 1945. Da ble grensen stengt og bevoktet. I 1949 inngikk Norge og Sovjetunionen en grenseoverenskomst som skulle minske gnisninger i hverdagen og redusere farene for overtramp som lett kunne få kritiske følger i perioder med høy spenning. Landene opprettet hvert sitt grensekommissariat, som administrerte overenskomsten. Det norske grensekommissariatet ble plassert under Justisdepartementet og fikk hovedkvarter i Kirkenes. **Grensekommissariatet i Kirkenes** (Kompleks 3587) holder til i en tømret bygning opprinnelig oppført i Bardu som gave fra Finland til den tyske okkupasjonsmakten under 2. Verdenskrig. Senere ble bygningen tatt ned, og i 1947 gjenoppført som et av de første husene i Krikenes etter krigen. Bygningen foreslås vernet i landsverneplanen for justissektoren.

Grensekommissærene på hver side skulle ha regelmessige møter ved grensen for å diskutere spørsmål og for å holde kommunikasjonskanalene åpne. Hvis henvendelsen kom fra norsk hold skulle møtet holdes på norsk jord, og motsatt hvis henvendelsen kom fra sovjetisk hold. I den første tiden ble møtene holdt under åpen himmel ved grensemerke 230, men senere kom det *konferansehus* på begge sider av grensen. **Konferansehuset ved Storskog** (Kompleks 383) foreslås vernet i landsverneplan for justissektoren.

Av storpolitiske strategiske grunner overtok Justisdepartementet ved grensepolitiet Nyrud gård i Pasvik i 1953 som ledd i å sikre nasjonale interesser i området. Fra 1965 har gården hatt funksjon som **Nyrud politistasjon** (Kompleks 720), og har siden vært stasjon for

grensepolitiet. Anlegget er av de få med førkrigsbygninger i Finnmark og foreslås fredet i landsverneplanen for justissektoren.

1990-tallet – dd:

Sterkere spesialisering.

I 1992 flyttet politiet inn i **Bergskrivergården** (Kompleks 738) på Røros. Bygningen var oppført som administrasjonsbygning for Røros kobberverk og var i bruk som dette frem til 1977. Eiendommen ble overtatt av Statsbygg i 1992 og er nå Røros lensmannskontor. Bygningen ble vedtaksfredet i 1940.

I 1996 overtok politiet i Tromsø det tidligere Troms fylkeshus som da fikk navnet **Tromsø politihus** (Kompleks 979001). Bygningen, som er tegnet av arkitekt Hovig har arkitektoniske kvaliteter av nasjonal betydning. Bygningen som er oppført i 1958 - 1963 ble innkjøpt av Justisdepartementet i 1993 og tatt i bruk som politihus i 1996. Politihuset foreslås vernet i landsverneplanen for justissektoren.

Fra 2002 har politiet vært hovedleietaker i **Tollboden, Brattørkaia 13b** (Kompleks 2502001) . Bygningen er foreslått fredet i Entras verneplan.

DOMSTOLENE

Kriteriebruk for utvalg av domstolsanlegg

Domstolene representerer en av rettsstatens tre bærebjelker (den lovgivende, utøvende og dømmende statsmakt). Bygningenes dokumentasjonsverdi i form av nasjonal kulturhistorisk verdi og samfunns- og sektorhistorisk betydning har vært utslagsgivende for utvelgelsen.

Eiendommene er nesten uten unntak formålsbygg for en autoritær samfunnssektor, noe bygningene speiler gjennom bruk av anerkjente arkitekter og kvalitet i materialbruk. Arkitektonisk verdi er derfor et eget utvelgelseskriterium. Geografisk bredde er tillagt vekt, men eiendomsporteføljen har en betydelig konsentrasjon i Sør-Norge. Når valget har stått mellom flere objekter som dokumenterer den samme delen av historien, er forsterkende forutsetninger vektlagt i større grad; autentisitet, teknisk tilstand og bruksverdi.

I det videre følger en oversikt over nøkkeltall og en sammenstilling av korte begrunnelser for hvorfor de enkelte eiendommene er valgt ut.

Nøkkeltall

Av i alt 75 domstolsanlegg er 27 i statlig eie i dag. Med andre ord er rundt 25 % av domstolsanleggene statlige. De 27 eiendommene består av 36 bygninger hvorav 14 bygninger er foreslått vernet; 6 i verneklasse 1 (fredning) og 8 i verneklasse 2.

Flere av eiendommene har allerede vernestatus. Av de 14 bygningene som foreslås vernet er 8 underlagt vern i en eller annen form: Holbergs gate 17 (del av komplekset Justisbygget i Kristiansand), Høyesteretts hus, Oslo, Bergen tinghus, Frostating lagmannsrett, Trondheim, Sunnhordland tingrett, Sør Sunnmøre tingrett, Hardanger tingrett og Sandvika tinghus.

Utvalget av domstolsanlegg – en oversikt

Fra slutten av 1800-tallet – 1950-tallet:

Nye lover og nasjonsbygging.

Med en bygningsmessig tilnærming til rettshistorien er det nærliggende å starte med slutten av 1800-tallet, da domstolsbygningene som inngår i den statelige eiendomsporteføljen i dag, ble oppført. På slutten av 1800-tallet kom nye lover som reformerte domstolene. Dette sammenfalt i tid med nasjonsbyggingen der den unge staten oppførte påkostete formålsbygg for offentlig virksomhet.

I 1887 kom straffeprosessloven. En av endringene med loven var innføring av juryordning ved straffesaker. Med domstolsloven av 1915 fikk rettsvesenet stort sett den utformingen vi kjenner i dag med Høyesterett, lagmannsrettene, tingsrettene og spesialdomstolene. Nå måtte det skaffes lokaler for å holde lagting. Minstekravet til lokalene var en sal som kunne romme både publikum og rettens medlemmer, og et tilstøtende rom der juryen kunne trekke seg tilbake.

Oppføringen av Justisbygningen i Kristiania (i dag Høyesteretts hus) og senere tinghusene i Bergen, Trondheim, Stavanger og Oslo kan forstås i lys av lovendringene, men også av nasjonsbyggingen.

Høyesteretts hus (Kompleks 3520), Oslo, oppført 1903 som Justisbygningen i Kristiania. I 1895 ble det besluttet å reise Justisbygningen i Kristiania, som skulle være for byretten, lagmannsrettene for Kristiania og Aker lagsogn, og for Høyesterett. Dette var det første huset i hovedstaden som ble bygd ene og alene for domstolene. Tomten som ble pekt ut lå vis a vis den nylig påbegynte bygningen for regjeringen. Arkitekt Hans Jacob Sparre ble valg til oppdraget. Han tegnet også interiøret til bygningen, blant annet stoler, skap og lamper. Formspråket ble hentet fra den italienske renessansen.

Den lange, smale tomten ga en arkitektonisk utfordring som ble løst ved å gi bygningen to kraftige endepartier og fremheve disse og midtpartiet langt ut mot gaten. Det tre rettsalene ble plassert i hver sin etasje med separat trappeadgang fra den felles vestibylen. Det var fra arkitektens side tilsiktet at lagmannsretten fikk det mest dominerende arkitektoniske uttrykket. Adgangen til lagmannsrettens sal går gjennom midttrappen. Denne salen ligger over og dominerer inngangen til bygget. Bygningen representerer viktig moderne statshistorie og er av høy arkitektonisk kvalitet, med gjennomført detaljering som er godt ivaretatt. Bygningen foreslås fredet i landsverneplan for justissektoren.

Sunnhordland tingrett, Stord (Kompleks 347), **Søre Sunnmøre tingrett, Volda** (Kompleks 52) og **Hardanger tingrett, Sjøgården Lofthus** (Kompleks 350) er standsmessige sorenskriverboliger som representerer en stor gruppe embetsmannsboliger fordelt over hele landet.

På bygdene var sorenskriverne domstolens representant. Embetet har røtter tilbake til 1500-tallet. I 1848 ble det etablert et eget fond til ervervelse av sorenskrivergårder, og i tiårene før og etter 1900 ble det ervervet et stort antall sorenskrivergårder. I 1932 var det hele 67 sorenskrivergårder i statlig eie. En del var eksisterende bygninger som ble kjøpt inn og

kanskje bygd om, mens andre ble bygd for sorenskriveren. Sorenskrivergårdene var arkitekttegnete, representative anlegg med god eksponering mot omgivelsene.

Sorenskrivergårdene tjente som sorenskriverens bolig og kontor med de to funksjonene i adskilte deler av hovedbygningen. De to delene hadde også hver sin inngang. Sorenskriveren var en omreisende embetsmann som utførte en betydelig del av arbeidet ute i bygdene og ikke i sorenskrivergården. Den store ervervelsen og utbyggingen av sorenskrivergårder må også sees i sammenheng med nasjonsbyggingen.

De tre sorenskrivergårdene er de eneste i sitt slag som fortsatt er i statlige eie. Alle tre er godt bevarte, og alle er fra før underlagt lokalt vern. Hardanger tingrett, Sjøgården Lofthus foreslås fredet i landsverneplan for justissektoren, mens Sunnhordland tingrett, Stord (1882) og Søre Sunnmøre tingrett, Volda foreslås vernet.

Bergen tinghus (Kompleks 64) og **Trondheim tinghus** (Kompleks 71) ble bygd i kjølvannet av Norges selvstendighet i 1905. De er monumentale bygninger bygd i norsk stein og tre. Det går en linje fra det monumentale, maktfulle uttrykket i Bergen tinghus, til det lysere, men likevel alvorlige i plassering og utsmykning i Trondheim tinghus. Staten synliggjorde sin makt i bygningenes gjennomførte arkitektur, solide materialbruk og håndverkmessige høye standard. Både i Bergen og i Trondheim er symbolbruken i utsmykningen av inngangspartiene, som leder inn til en stor sentralhall, tydelig. Bergen tinghus foreslås fredet og Trondheim tinghus foreslås vernet i landsverneplan for justissektoren. I tillegg er den helt intakte hovedrettssalen i **Stavanger tinghus** (Kompleks 125) foreslått vernet i landsverneplan for justissektoren.

1950 – 1979:

Etterkrigstid, velferdsstat, økt administrasjon og samlokalisering av flere etater.

I tiden etter 2. verdenskrig ble det bygd en ny generasjon tinghus. I årene under og etter krigen var det akkumulert et behov for kontorarealer, og i en tiårsperiode på 1960-70-tallet fordoblet staten kontorarealene sine. Mye av dette ble bygd for justissektoren, som fikk en ny type anlegg for samlokalisering av flere justisfunksjoner, både politi, domstol, sivilforsvar og fengsel. Samlokaliseringen av etatene ga kort vei, og dermed større sikkerhet for fangetransport fra fengsel til rettssal. De nye justishusene var nøkterne, men gjerne også monumentale i utformingen.

Sandvika politi- og tinghus (Kompleks 49001). Tinghuset er en representant for anleggene der ulike statlige kontorer ble samlokalisert, og et godt og representativt eksempel på prefabrikkert betongarkitektur fra 1970-tallet. Tinghuset er underlagt lokalt vern og foreslås vernet i landsverneplan for justissektoren.

Fra 1980-årene:

Globalisering og større kompleksitet i samfunnet.

I 1980-årene begynte en ny periode med stor utbygging av tinghus som strekker seg frem til i dag. Denne siste generasjonen av tinghus preges av økt fokus på sikkerhet, globalisering og

kompleksitet i samfunnet. For å øke sikkerheten er mange av de nyere tinghusene inndelt i en ytre og indre sone der den ytre er tilgjengelig for alle, mens den indre er strengt adgangsregulert. Et annet trekk ved tinghusene er store rettssaler der hele grupper av tiltalte kan stilles for retten, og videre egne arealer for tolker.

Oslo tinghus (Kompleks 962) er en god representant for den foreløpig siste generasjonen av tinghus, selv om det er langt mer påkostet enn de øvrige fra samme periode. Tinghuset er monumentalt og tydelig, og speiler samtidens behov for økt sikkerhet, løst blant annet gjennom en tydelig soneinndeling. Bygningen har høy arkitektonisk kvalitet med en helhetlig tankegang i materialvalg, integrert kunst og spesialdesignede interiører. Det er mer påkostet enn de fleste justisbygg fra samme periode. Bygningen foreslås vernet i landsverneplan for justissektoren.

Andre verneverdige bygninger i sektoren.

Borgarting lagmannsrett, Munchsgt. 4 (Kompleks 13625001), Oslo. Det gamle Oslo handelsgymnasium fra 1885 utgjør i dag en del av Borgarting lagmannsrett. Det knytter seg både kulturhistorisk og arkitektoniske verdier til den gamle skolebygningen. Fasaden mot Munchsgt. foreslås vernet.

Frostating lagmannsrett (Kompleks 13722001), Trondheim, er en trebygning oppført som del av tukthusanlegget ca. 1770 på Kalvskinnets i Trondheim, er på grunn av sin historie som tukthus/fengsel et viktig sosialhistorisk kulturminne i nasjonal sammenheng. Bygningen er foreslått fredet i Entrés verneplan.

Holbergs gate 17 (Kompleks 68), er en vedtaksfredet trebygning fra ca. 1880 i "Posebyen", Kristiansand. Holbergsgate 17 er en del av Kvadraturen i Kristiansand og består av flere trehus antagelig fra 1700-tallet. Hjørnebygningen er godt synlig i gatebildet og har stor betydning for bevaring av det gamle byområdets særpreg.

KRIMINALOMSORGEN

Kriteriebruk for utvalg av fengsler

Utvelgelse av eiendommer med tilknytning til fengselsvesen og kriminalomsorg har tatt utgangspunkt i etatens historie bl.a. slik den presenteres i Justisdepartementets Stortingsmelding nr. 37 (2007 – 2008) og her i landsverneplanen.

For å oppnå tilstrekkelig bredde i utvalget som samlet kan gi et dekkende bilde av fengselsvesenets og kriminalomsorgens historie i Norge, er det ved utvelgelsen lagt vekt på geografisk og aldersmessig spredning. Verdien av helhetlige miljøer er også fremhevet ved utvelgelsen.

Flere av bygningene under justissektoren har en sterk krigshistorie knyttet til seg. Symbolverdien knyttet til okkupasjonsmaktens/NS-regjeringens bruk av enkelte av eiendommene under 2. Verdenskrig har gjort seg spesielt gjeldende i landsverneplanen for justissektoren.

Enkelte av eiendommene med nasjonal kulturhistorisk verdi har en sektorhistorisk tilhørighet som ligger i grenselandet mellom justissektoren og barnevernet/sosialomsorgen. De av slike anlegg som i dag er i bruk av Kriminalomsorgen skal i henhold til retningslinjene for Statens kulturhistoriske eiendommer vernes i landsverneplanen til den sektoren som bruker dem i dag (jf. Bastøy fengsel og Leira avdeling av Trondheim fengsel).

I det videre følger en oversikt over nøkkeltall og en sammenstilling av korte begrunnelser for hvorfor de enkelte eiendommene er valgt ut.

Nøkkeltall

Den statlige fengselsporteføljen som er vurdert i landsverneplan for justissektoren består av 49 eiendommer med til sammen 478 fengselsbygninger og 1 bygning i Horten for krimianlomsorgens it-tjeneste (KITT).

Av de 48 fengelseiendommene i statlig eie er det foreslått vern for 20 av dem, enten deler av eiendommen eller enkeltbygninger. 12 av disse eiendommene er fra før underlagt et vern.

Av de i alt 479 bygningene som er vurdert i landsverneplanarbeidet, foreslås 97 vernet gjennom planen. 48 av dem er allerede underlagt vern slik at planen bare stadfester allerede eksisterende vern (10 bygninger er fredet og 38 har et lokalt vern). En stor andel er vernet ut fra lokalhistoriske interesser, uten at deres forhold til fengsels- og kriminalomsorgshistorien har vært styrende.

De bygningene som allerede er underlagt vern dekker hovedsakelig første generasjon av norske fengsler, slik den utviklet seg fra midten av 1800-tallet. For å kunne dekke den totale sektorhistorien på en tilfredsstillende måte har det vært nødvendig å supplere planen med flere bygninger og anlegg enn de som fra før er underlagt vern.

Målt i antall eiendommer utgjør 1860-fengslene den største gruppen i planen, da 8 av 13 eiendommer er foreslått vernet i landsverneplanen. Som følge av lov om fengselsvesenet av 1857 ble det etablert 56 distrikts- og hjelpefengsler over hele landet, og antallet som foreslås vernet i landsverneplanen bør sees i lys av det totale antallet.

En av eiendommene, Kriminalasylet i Trondheim, opprinnelig oppført som asyl, er i dag Norsk rettsmuseum. Eiendommen har bare en kort periode fungert som et rent fengsel, men fordi den brukes av justissektoren, er fredet etter kulturminneloven og har en lang historie som asyl under tukthusvesenet, er den tatt med i landsverneplanen for justissektoren.

Av de 96 bygningene som foreslås tatt med i planen er 40 bygninger er foreslått i verneklasse 1 og 56 bygninger er foreslått i verneklasse 2.

Utvalget av fengsler – en oversikt

Fra 1841:

Bot og samfunnsbeskyttelse.

Som følge av straffanstaltkommisjonenes innstilling av 1841 ble de første cellefengslene i Norge etablert. En rådende oppfatning internasjonalt var at lovbrysteren var skyldig og moralsk defekt, og skulle rehabiliteres gjennom bot og isolasjon fra andre kriminelle. Etter inspirasjon fra internasjonal fengselsutvikling ble dette konkretisert i fengselstypen kalt Philadelphiamodellen. I Philadelphiafengslene var fangene isolert på eneceller i korridorer som strålte ut fra et midtpunkt, sentralhallen. Gjennom isolasjonen skulle den innsatte beskyttes mot moralsk smitte, og tenke gjennom sin forbrytelse. De utførte også arbeid under soningen. De fengselsansatte var voktere (kalt sluttere) og hadde overvåkning som sin primære oppgave.

Straffanstaltkommisjonen konkluderte med at det burde oppføres sju nye fengsler bygd etter *Philadelphiasystemet* med en total kapasitet på 2.100 fanger og at en skulle starte med et fengsel for menn i Kristiania. Det ble med dette ene fengselet i Kristiania, Kristiania Botsfengsel.

Oslo fengsel, avd. A "Botsfengselet" (Kompleks 2571) representerer kategorien botsfengsel. Oslo fengsel, avd. A ("Botsfengselet"), er et unikt anlegg i norsk sammenheng og viktig i fortellingen om institusjonsutviklingen. Anlegget har høy arkitektonisk kvalitet. Opplevelsverdien og lesbarheten er spesielt god og gir et godt inntrykk av et komplett anlegg.

Fengselsanlegget er noe ombygd, men fremstår i dag langt på vei slik det gjorde ved oppstarten. Fengselet er administrativt fredet.

Distrikts- og hjelpefengsler. Føringerne og begrunnelsene fra Straffeanstaltkommisjonen av 1841 og senere lovregulering om hvordan straffedømte skal behandles er helt de samme som gjelder for dagens kriminalomsorg: målet er å få de straffedømte på bedre tanker og komme tilbake til et vanlig og respektabelt liv etter straffegjennomføringen og samtidig å beskytte samfunnet fra dem som kunne skape frykt og ødeleggelse.

I 1857 kom Lov om fengselsvesenet. Loven påla bygging av distrikts- og hjelpefengsler i hvert amt og hvert kjøpsted, og det ble oppført 56 fengsler i løpet av 1860-årene som følge av loven. Dette var en stor utbygging uten sidestykke i Norge, som på den tiden var en ung, fattig stat. Det ble bygd så mange fengsler at det nærmest dekket behovet for soningsplasser de påfølgende 70 år. Gjennom utbyggingen synliggjorde staten seg i bygder og byer landet over. God arkitektur ble vektlagt og de anerkjente arkitektene Schirmer og von Hanno utarbeidet et sett typetegninger for fengsler av ulike størrelse og med variasjon i utforming, men alle med forbygning og cellebygning forbundet med mellomgang. Mange av distrikts- og hjelpefengslene ble oppført etter disse ulike typetegningene.

Også disse fengslene var bygd etter prinsipp om eneceller. Cellebygningen var oftest i to etasjer der det var åpent mellom etasjene og cellene i 2. etasje hadde inngang fra et galleri. I tillegg til cellebygning ble denne fengselstypen oppført med en forbygning med rettslokaler og bolig for fengselsinspektøren. Cellebygningene ble helst oppført i tegl, mens forbygningene ble oppført i tre eller tegl.

Vik, Hamar, Larvik, Gjøvik og Ålesund fengsler representerer distriktsfengsler oppført over hele landet som følge av loven om fengselsvesen (1857) i kjøpsteder og amt. De fem er eksempler på varianter av de mange fengslene oppført etter arkitektene Schirmer og von Hannos typetegninger. De er godt bevart eksteriørmessig, og noen har også godt bevarte interiører. Fengslene lå opprinnelig noe unna øvrig bebyggelse, men godt eksponert mot omgivelsene og landskapet rundt. Fire av de fem utvalgte fengslene er fra før underlagt lokalt vern. Det siste, Larvik fengsel, er tatt med som et tillegg da den vurderes et av de best bevarte fengslene.

Vik fengsel (Kompleks 2592), Sogn: Distriktsfengsel oppført i Vik i Sogn, Nordre Bergenhus amt. Fengselet er godt bevart, også interiørmessig, og ligger spesielt godt eksponert mot landskapet rundt. Vik fengsel er underlagt lokalt vern.

Hamar fengsel (Kompleks 2568): Distriktsfengsel oppført i kjøpstaden Hamar. Hamar fengsel er det største fengselet oppført etter typetegningene, og det eneste i tre etasjer som fortsatt er i statlig eie. Det er godt bevart, også med interessante interiørelementer. Hamar fengsel er underlagt lokalt vern.

Larvik fengsel (Kompleks 2581): Distriktsfengsel oppført i kjøpstaden Larvik. Fengselet er svært godt bevart, også interiørmessig, og vurderes etter Vik å være den best bevarte.

Gjøvik fengsel (Kompleks 2569): Distriktsfengsel oppført i kjøpstaden Gjøvik. Det er godt bevart, også interiørmessig. Gjøvik fengsel er underlagt lokalt vern.

Ålesund fengsel (Kompleks 2590): Distriktsfengsel oppført i kjøpstaden Ålesund. Det opprinnelige Ålesund fengsel ble oppført i 1864. Etter bybrannen i 1904 ble nytt fengsel oppført innenfor murene av det gamle. Det har godt bevart eksteriør. Ålesund fengsel er underlagt lokalt vern.

Kragerø fengsel (Kompleks 2582) er med i planen fordi det alt har en bygning, Steinhuset, som er fredet. Steinhuset ble oppført før anlegget ble tatt i bruk som fengsel. Kun denne bygningen omfattes av landsverneplanen.

Kriminalasylet, Trondheim (Kompleks 420) ble oppført i 1833 som en del av Skansevakten militæranlegg etter de prinsipper og føringer som var utarbeidet for asylene. Disse er behandlet i planen for helsesektoren. Straffanstaltkommisjonen og planutviklingen for fengslene kunne blant annet dra nytte av erfaringene fra utviklingen av asylene. Asylet ble tegnet av arkitekten Ole Peter Riis Høegh. Kriminalasylet huser i dag Norsk rettsmuseum. Bygningen er administrativt fredet.

1900-tallet – 1930-tallet:

Forbedring gjennom arbeid og læring.

Femti år etter at botsfengselet ble bygd, var tiden kommet til å utvikle tiltak for løsgjengere, og det vi kan kalle uromomenter i samfunnet. Denne tankegangen ble manifestert særlig i to tiltak: Tvangsarbeidshuset på Opstad (1915), Jæren, og med Arbeidsskoleloven (1928) som rettet seg mot unge lovbyggere. Det presiseres at tvangsarbeidsanstalter og arbeidsskoler rettet seg primært mot andre grupper enn fengslene. Fengslene var for de straffedømte, mens tvangsarbeidshus og arbeidsskoler var for de som ikke hadde begått andre lovbrudd enn å være uten arbeid og bolig.

I 1849 ble de første vernelagene etablert og utover 1800-tallet ble det dannet flere private fengselsselskaper etter initiativ fra Justisdepartementet. Disse gikk senere sammen med de såkalte lærehjems- og verneforeningene, som fra 1980 ble til den statlige etaten Kriminalomsorg i frihet, noen år senere den ene delen av kriminalomsorgen, mens fengselsvesenet gikk inn som den andre delen.

I perioden fra slutten av 1800-tallet til ut på 1930-tallet ble det ikke etablert nye fengsler. De to anleggene fra denne perioden som er foreslått vernet er begge fengsler i dag, men var opprinnelig institusjoner oppført i skjæringspunktet mellom justis- og sosialsektoren, og for forbedring gjennom arbeid og læring.

Bredtveit fengsel (Kompleks 2564), Oslo, bygget i 1920 som lærehjem, ble etablert av den private organisasjonen *Det norske lærehjem og verneforbund*. Straffeloven hadde en bestemmelse om at unge lovbyggere som trengte oppdragelse og læring kunne bli gitt et opphold på Bredtveit. Målet var at arbeid og opplæring skulle virke karakterdannende og motvirke vanekriminalitet. Lærehjemmet var forløperen til arbeidsskolene som kom noe senere. Oppholdet var frivillig og bidro i stor grad til at tiltaket ble nedlagt etter bare noen få år. Det ble fengsel i 1941 fordi det planlagte kvinnefengselet Ila var tatt i bruk som politisk fengsel.

Bredtveit fengsel har høy arkitektonisk kvalitet, utformet etter samtidens idealer, nybarokk. Anlegget er påkostet, med utsmykninger som kan vitne om veldelighet og utviklings-/forbedringsoptimisme. Anlegget er godt bevart og i god teknisk stand.

Åna fengsel (Kompleks 2589), opprinnelig Opstad tvangsarbeidsleir bygget i 1915 på Jæren, er den første og eneste tvangsarbeidsleiren i sitt slag. Det var løsgjengerloven av 31. mai 1900 som gav støtet for bygging av tvangsarbeidsleiren på Åna, eller Opstad tvangsarbeidshus, som var det opprinnelige navnet.

Løsgjengerloven av 1900 ga anledning til internering av løsgjengere (omstreifere, tiggere og offentlig berusede personer) i tvangsarbeidshus. Løsgjengerne skulle forbedres gjennom regelmessig livsførsel, frisk luft, god kost og fysisk fostring. Samme år som loven trådte i kraft ble Opstadfeltet innkjøpt. Jæren ble valgt pga. den avsides beliggenheten og arbeidsmulighetene utendørs store deler av året.

Anstalten ble etablert og oppført etter en større, helhetlig plan utarbeidet av en plankomité nedsatt av Justisdepartementet og arkitekt O. Ekman. Helheten i anlegget med tilhørende bygninger og uteområder er godt bevart.

Etter at løsgjengerlovens bestemmelse om tvangsarbeid var blitt opphevet i 1970 ble Opstad omdannet til Åna fengsel.

Opstad tvangsarbeidshus var den eneste formålsbygde tvangsarbeidsleiren. Mæresmyren i Sparbu/Steinkjer ble innkjøpt med tanke på å bygge et lignende anlegg, men dette ble aldri gjennomført. Andre anstalter ble benyttet i perioder benyttet som tvangsarbeidsanstalter uten at de var oppført for formålet.

Periode 1930-årene:

Staten overtar eierskapet til alle fengsler. Inndeling i lands-, krets- og distriktsfengsler.

I 1903 kom det en ny fengselslov, driften av fengslene ble omorganisert. Staten overtok eierskapet av alle fengslene, også distriktsfengslene som frem til da var eid av amtene. Fengslene ble organisert i tre typer: Landsfengsler, kretsfengsler og hjelpefengsler. Fanger med soningstid på over seks måneder skulle sone i landsfengsel, mens de med kortere straffer skulle sone ved kretsfengsler og hjelpefengsler. Landsfengslene var de fire gamle straffarbeidsanstaltene: Botsfengslet, det tidligere tukthuset i Trondheim, det tidligere slaveriet på Akershus og kvinnefengselet i det tidligere Kristiania tukthus.

Behovet for å erstatte de eldste anstaltene med et nytt landsfengsel dukket tidlig opp, men først på 1930-tallet fant man penger til et slikt byggeprosjekt. Da ble to nye landsfengsler etablert. Det ene var landsfengsel for menn på den gamle bryggeritomten etter Kristiania Actiebryggeri i Oslo. Det andre var Ila landsfengsel for kvinner. De to samtidige fengslene fikk ulik utforming: I Oslo ble det bygd tradisjonelt med gallerier og åpent mellom etasjene, mens det på Ila ble bygd moderne med hele gulv i alle cellefløyene samt arealer for helse, fritid og fellesskap, tydelig uttrykt gjennom plassering av gymsal i det fremskutte midtpartiet i øverste etasje.

Ila fengsel (Kompleks 2565), bygget i 1939 i Bærum, er representant for de første formålsbygde landsfengslene, bygd i henhold til føringer fra fengselsloven av 1903. Ila fengsel var helhetlig gjennomført og påkostet. Planløsningen for Ila med annet overvåkningssystem og hele gulv mellom etasjene representerte en ny løsning. Nytt var også at fengselet ble bygd med en større avdeling for ivaretagelse av helse: 4. etasje med gymsal og sykestuer.

Ila var planlagt som kvinnefengsel og sto nesten ferdig da 2. verdenskrig brøt ut. Okkupasjonsmakten tok i bruk Ila som konsentrasjonsleiren *Grini fangeleir*. Skogen bak fengselet ble ryddet og her ble det oppført et stort antall interneringsbrakker for fanger. I 1951 ble Ila sikringsanstalt etablert og ble da et landsfengsel.

Oslo fengsel, avdeling B (Kompleks 2571) er underlagt lokalt vern knyttet til bryggerihistorien og kommer derfor med i landsverneplanen.

2. verdenskrig 1940-1945: Fangeleir

Berg fengsel (Kompleks 2576), ved Tønsberg, er foreslått vernet pga. krigshistorien. Anlegget ble etablert etter initiativ fra Quisling, og var den eneste konsentrasjonsleiren drevet av nordmenn under krigen. Leiren ble etablert høsten 1942, og de første internerte var jøder. Om lag en tredjedel av alle de norske jødene som ble deportert til Tyskland under krigen hadde først et opphold på Berg. Verneomfanget er begrenset til de to bygningene det knytter seg krigshistorie til.

Periode 1958 – 1970: Fengselsloven av 1958.

Rundt hundre år etter den store fengselsutbyggingen i 1860-årene kom det en ny, stor byggeperiode på 1960-tallet. Ved kongelig resolusjon ble det i 1951 oppnevnt en fengselsreformkomité med mandat til å utrede reformer i fengsels- og tvangsarbeidsvesenet. Komiteens konklusjoner dannet grunnlag for fengselsloven i 1958. Prinsipper som ble lagt til grunn for den nye fengselsloven var bl.a. mer fellesskap mellom innsatte, større bruk av åpne anstalter, arbeidsdrift som en effektiv behandlingsmetode og mer undervisning.

Det ble planlagt to nye landsfengsler og i mai 1961 forelå det romprogram for Ullersmo og Trondheim fengsel. Av økonomiske grunner hadde finansdepartementet innvendinger mot romprogrammet i Trondheim og det endte med at Trondheim skulle være et rent kretsfengsel med 124 plasser.

I tillegg til de to store fengslene bygd for arbeid og fellesskap (Trondheim og Ullersmo) ble det i denne perioden også oppført mindre kretsfengsler bygd etter samme prinsipper. Tre av disse var takfengsler der fengselet ble samlokalisert med politi og domstol.

Flere av fengslene i perioden ble bygd med lave bygninger omgitt av høye murer. Det ble fortsatt bygd inspektør-/direktørboliger, men nå utenfor fengselsmurene.

Trondheim fengsel (Kompleks 2598) er valgt ut som en god representant for de store moderne fengslene. Trondheim og Ullersmo fengsler ble planlagt og oppført samtidig. Trondheim fengsel viser tydelig de nye ideene innen kriminalomsorgen på 1960-tallet: Innsatte skulle ha en tilnærmet normal arbeidsdag, fritids- og helsetilbud. Fengselslivet skulle ligne på livet utenfor med bolig, gangavstand til jobben og fritid etterpå. Bebyggelsen skulle være lav innenfor en høy ringmur.

Vadsø fengsel (Kompleks 2593) er valgt som en representant for gjenreisningen av statsfunksjoner i Finnmark etter 2. verdenskrig. Vadsø fengsel ble i stor grad gjenreist etter samme prinsipper som det gamle 1860-fengselet: To etasjes cellefløy, åpent mellom etasjene, bolig til inspektøren i tilknytning til fengselet og verksted i samme bygning som cellene.

Nøkternt utformet, i betong med skifertekket saltak, fremstår fengselet som mye annen gjenreisningsarkitektur. Tross betydelige endringer har anlegget et tydelig fengselspreg og fremstår med det samme arkitektoniske uttrykket som opprinnelig. Verneomfanget er begrenset til bygningene tilknyttet gjenreisningshistorien.

1970-tallet og fremover: Nye fengselstyper:

Ut over 1970-tallet skjedde det mye i samfunnet som økte behovet for fengselsplasser. Stikkord er blant annet privatbilisme og promillekjøring, rusmiddelmisbruk og kjøp og slag av narkotika over landegrensene. Dette ble løst ved å ta i bruk bygningsmasse andre ikke lenger hadde bruk for. For eksempel ble de store nedlagte Sivilforsvarsleierene Hof, Sandeid og Verdal omgjort til fengsler. Det ble også spesialskolen Hassel. Senere ble Bruvoll overtatt fra politiet og blant annet Ravneberget ved Sarpsborg fra Forsvaret/Heimevernet, og barnevernsinstitusjonene Bastøy og Leira. Disse anleggene ble noe ombygget og tatt i bruk som fengsler med lavere sikkerhetsnivå.

Det er ikke forslått å verne fengsler med begrunnelse i denne fengselsutviklingen. Når landsverneplanen likevel har med et par eiendommer som ble innlemmet i kriminalomsorgsporteføljen i denne perioden, er det fordi anleggene er valgt ut fra andre kriterier, knyttet til anleggenes opprinnelige formål. Bastøy fengsel og Trondheim fengsel, Leira avdeling representerer begge nasjonale kulturhistoriske verdier knyttet til barnevernshistorien, først og fremst den delen av barnevernshistorien som grenser mot kriminalomsorgen og sosialomsorgen. Trondheim fengsel, avdeling Kongens gate er administrativt fredet og for denne eiendommen videreføres vernet.

Bastøy fengsel (Kompleks 2574). På 1970-tallet ble barnevernsinstitusjonen Bastøy underlagt Sosialdepartementet og gjort om til vernehjem for alkoholikere. Institusjonsetableringen kom som følge av Strafferettsloven av 1970 som avkriminaliserte offentlig beruselse og tvangsarbeidsordning.

Bastøy fengsel ble opprettet som administrativ underavdeling av Oslo krets fengsel. Fra 1988 ble fengslet en permanent institusjon.

De bygningene på Bastøy som det knytter seg barnevernshistorie til foreslås fredet. Formålet er å bevare et eksempel på et komplett statlig skolehjem oppført i samsvar med ideer knyttet til Vergerådsloven av 1896. Fredningen skal sikre bygningenes arkitektoniske utforming og uttrykk som representerer en utvikling som er barnevernshistorisk viktig.

Bastøy Skolehjem ble bygd som direkte følge av reformene som fulgte "Lov om omsorg for forsømte barn" som ble vedtatt 1896 og iverksatt 1900. Kriminell lavalder ble hevet fra 10 til 14 år. Loven var et ledd i moderniseringen av strafferettspleien som ble innledet med Straffeprosessloven av 1897 og avsluttet med Straffeloven av 1902, som avløste Kriminalloven av 1842. Gjennom loven ble skolehjemmene statlige og et satsningsfelt med hensikt å gi de yngste lovovertrederne opphold i statlige skolehjem i stedet for fengselsstraff. I tillegg ble det henvist barn som ble ansett å ha store atferdsproblemer. Bastøy var statens mønsteranstalt, den eneste av de fem skolehjemmene fra denne perioden som var formålsbygd, og et av tre lokalisert på en øy. Skolehjemmene hadde skolebygg, internater med store sovesaler og verksteder for opplæring og produksjon. De fleste ble plassert i landbruksområder, både for isolasjon, for at gårdsarbeid kunne være et pedagogisk og disiplinerende tiltak samt bidra til husholdet og gi inntekt til driften. Anlegget viser den store satsningen på institusjonsbygging som pågikk i Norge fra slutten av 1800-tallet og fremover. Skolehjemmene var underlagt Kirke- og undervisningsdepartementet (herunder Direktorat for Skolehjem fra 1941).

Trondheim fengsel, Kongensgate avdeling (Kompleks 14204) ble bygget i 1835. På 1970-tallet ble eiendommen tatt i bruk som frigangshjem for innsatte fra Trondheim fengsel og har fungert som soningsanstalt med lavt sikkerhetsnivå siden det. Når bygningen foreslås til landsverneplan er det fordi den allerede er fredet. Bygningen fra 1835 er en del av Skansevakten militæranlegg og av det gamle trehusmiljøet på Kalvskinnet.

Trondheim fengsel, Leira avdeling (Kompleks 2601). Det opprinnelige skolehjemmet bygget i 1934 ble nedlagt i 1981. Eiendommen ble overtatt av fengselsvesenet i 1986 og gjort om til fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Det er på grunn av eiendommens nasjonale kulturhistoriske verdier knyttet til barnevernshistorien at den foreslås fredet i landsverneplanen.

Hovedbygningen på Leira er en representant av nasjonal betydning for statlig formålsbygde skolehjem for jenter, og fulgte av de samme reformene som Bastøy skolehjem.

Skolehjemmene var delt i strengere og mildere skolehjem. I årene 1900 til 1907 ble det opprettet to av førstnevnte og seks av sistnevnte. Leira ble opprettet i 1900 som mildere skolehjem. Det lå først i Stjørdal og ble i 1922 flyttet til Leira som var et eksisterende gårdsbruk. I 1932 brant skolehjemmet ned og den nåværende hovedbygning ble formålsbygd i 1934.

Annet

Guldbæk fort og Varde fort på Vardåsen ved Kongsvinger ble anlagt i 1901. Anlegget på Vardåsen ble fullført i 1905 med en rekke bygninger med forskjellig bruksformål. To av disse bygningene står ennå og ligger i dag innenfor området som utgjør **Kongsvinger fengsel, Vardåsen** (Kompleks 13835). Disse bygningene, "Gamla" med uthus samt tilliggende uteområder, ble i forbindelse med overtaking fra Forsvaret til fengselsformål regulert til bevaring. Vernet videreføres i denne landsverneplanen. Bygningene har militærhistorie fra tidlig 1900-tallet da forholdet til Sverige var anspent og flere grensefestningsanlegg ble oppført langs Kjølen. Bygningene er en ressurs for fengslet i praktisk bygningsvern for de innsatte.

Den eldste bygningen ved **Sem fengsel, Rettsbygning** (Kompleks 2575) forteller tidlig rettshistorie. Det er spesielt at det her på landsbygda i Vestfold så tidlig som i 1843 ble oppført et eget arresthus og rettslokale. Noe av forklaringen kan ligge i at dette var innenfor et spesielt velstående område, Jarlsberg hovedgård, og at grevskapet i en periode hadde juridisk funksjon.

Vognmannsgate 7, Horten (Kompleks 13726) huser KITT, kriminalomsorgens it-tjeneste og er omtalt som opprinnelig formålsbygget politistasjon, se s. 11.

SIVILFORSVARET

Nøkkeltall

Av DSB/Sivilforsvarets ca. 120 anlegg, benevnt som kompleks i SKE-registeret, er ca. 75 % fjellanlegg. Resten består av anlegg som er eller har vært benyttet som sivilforsvarsleire, frittliggende magasiner, samt anlegg for Sivilforsvarets utkikkstjeneste og skoler.

På LVP DSB er det pr. dato foreslått å bevare 27 bygninger/fjellanlegg på ni komplekser. I tillegg er det foreslått å dokumentere ytterligere 20 bygninger/fjellanlegg på 12 komplekser, jf. avsnittet under.

	Ant. komplekser	Ant. bygg	Ant. kvm.
DSB totalt	119	244	139634
Bevares	9	27	11953
Bevares i %	7,6	11,1	8,6

Utvalget av sivilforsvarsanlegg – en oversikt

Lvp JD, delplan DSB: Verneutvalg og -omfang, samt objekter til dokumentasjon					
Forslag vedtatt av koordineringsgruppen 3/3-2010					
Anlegg	Verneklasse og omfang / dokumentering	Type anl.	Kommune	Forvaltningsnivå	Oppg. byggeår
Anlegg til bevaring					
Bergstien fjellanlegg og undervisningsbygg	VK1, fredning fjellanlegget	fjell - kpl	Vadso	Øst-Finnmark SFD	1952/1964
Espeland SF-leir	VK 1 eksterior alle ekstyske og antatt ekstyske bygg VK 1 interior alle ekstyske bygg og antatt ekstyske bygg Verneområde - VK1 og VK2 iht. kart	leir	Bergen	DSB	1943
Grefsenkollen apl	VK 1, fredning	fjell - apl	Oslo	Oslo & Akershus SFD	1956
Magasin Skien	VK 1, fredning	magasin	Skien	Telemark SFD	1955
Møre og Romsdal SF-leir	VK1 eksterior alle bygg VK1 intr.: - Bolig: sykedelen - Vakt: vakt, tlf.rom - Adm.bygg: som i ref. - Brakker 1. et.: hovedstruktur - Brakker 2. et.: hele - Mag./u-bygg 1. et.: hovedstruktur - Mag./u-bygg 2. et.: hele Verneområde - VK1 og VK2 iht. kart	leir	Rauma	DSB	1952-53
Ravneberget utkikkiosk	VK 1, fredning, ekst./intr.	utkikkiosk	Bergen	Hordaland SFD	1968?
Sama Harstad kpl	VK 1, fredning	fjell - a- og kpl	Harstad	Midtre-Hålogaland SFD	1973
Utkikkiosk Kuhaugen	VK 1, fredning, ekst./intr.	utkikkiosk	Trondheim	Sør-Trøndelag SFD	1953
I tillegg foreslås ett gradert anlegg fredes.					
Anlegg til dokumentering					
Agder SF-leir	dokumentere adm.bygg og bolig	leir	Kristiansand	DSB	1953/1962
Christinegård apl	dokumentering	fjell - apl	Bergen	Hordaland SFD	1952-53
Frognerparken apl	dokumentering	fjell - apl	Oslo	Oslo & Akershus SFD	1954
Glitregata kpl	dokumentering	fjell - kpl	Kongsberg	Buskerud SFD	1956
Hisøy apl	dokumentering	fjell - apl	Arendal	Aust-Agder SFD	1951
Kleivås	dokumentering	fjell - a- og kpl	Bodø	Nordland SFD	1968
Kulås	dokumentering	fjell - kpl	Sarpsborg	Østfold SFD	1992
Uranienborg kpl	dokumentering	fjell - kpl	Mandal	Vest-Agder SFD	1940-45/ 1952
Valhalla apl	dokumentering	fjell - apl	Drammen	Buskerud SFD	1951-
Østfold SF-leir	dokumentere garasjebygg (bygg 7) dokumentering asylbygg	leir	Våler	DSB	1952/1962/ flere
I tillegg skal to graderte anlegg dokumenteres.					

Situasjonskartet viser eiendommen som omfattes, eiendomsgrenser er markert med rød farge. Alle bygninger på eiendommen (komplekset) vises grå eller med farge dersom de foreslås vernet: Blå bygninger tilsvarer fredning (verneklasse 1) og gul farge tilsvarer bevaring (verneklasse 2). Bygningene vil som hovedregel være vist i kartet med GAB-nummer. I noen tilfeller er det også vist et skravert areal på kartet: Blå skravur markerer et areal som foreslås fredet, gul skravur for areal som foreslås bevart. Gul skravur brukes også for områder som allerede er regulert til spesialområde bevaring etter Plan- og bygningsloven. Verneverdien til disse arealene vil være presentert som del av komplekset, mens det også framkommer i den innledende bygningsoversikten, under omfang, at *Utomhus* er foreslått vernet.

Bygningsrapport

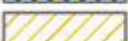
I det første feltet, *Bygnings- og eiendomsdata*, angis *Vernestatus*: Opplysningene her refererer til vern eller verne vurderinger som foreligger uavhengig av landsverneplanens forslag til vern. Vernestatus kan for eksempel være at eiendommen er regulert til spesialområde bevaring, og dette er et kommunalt vedtak som vil fortsette å gjelde, også dersom landsverneplanen fører til fredning.

Merknad til samme felt, *Bygnings- og eiendomsdata* : Da landsverneplanprosjektet ble etablert var Justisdepartementet eier av fengslene, og databasen er etablert med dette utgangspunktet. Statsbygg overtok eierskapet av fengslene i januar 2009, men SKE-basen er ikke endret på dette punkt. Det vil imidlertid bli rettet.

Sivilforsvaret - kart

På grunn av sektorens mange fjellanlegg har kartene til LVP DSB egen utforming. Bakgrunnskartene er enten N5-raster (svart-hvite) eller FKB_WMS (farger) fra Statens kartverk, der ikke annet er oppgitt. Eiendoms- og bygningsflater er vesentlig kommunale geovekstdata fra Norge digitalt, mens anleggsflater for fjellanlegg er inntegnet manuelt av Forsvarsbygg. Layouten er laget av Riksantikvaren og Forsvarsbygg, og kartene er produsert av Forsvarsbygg.

Tegnforklaring kompleks- og byggkart LVP DSB:

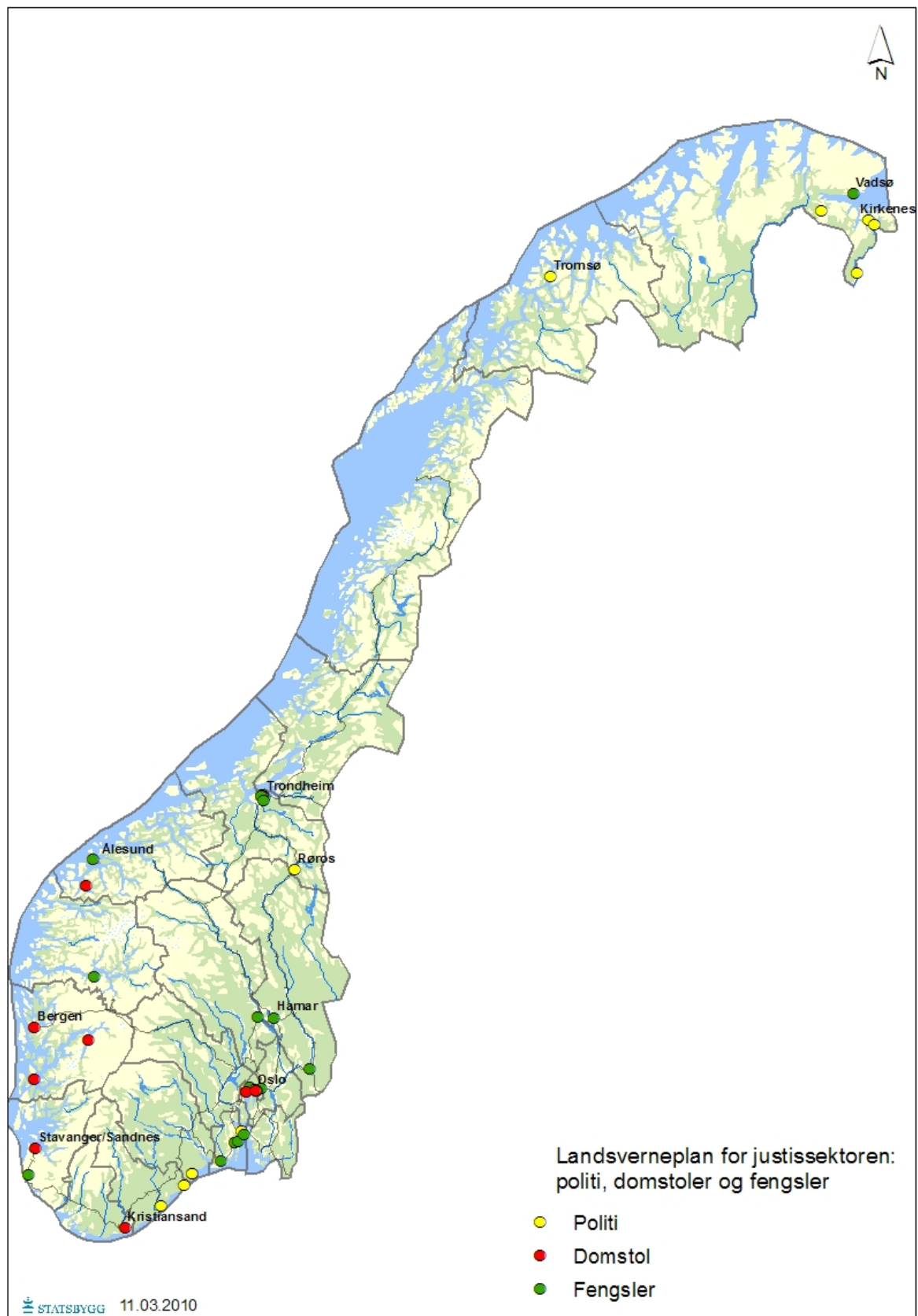
	Bygning, verneklasse 1 (over/under terreng)
	Bygning til dokumentasjon (over/under terreng)
	Verneområde, verneklasse 1
	Verneområde, verneklasse 2
	Berørt eiendom med gnr/bnr

Oversiktskart - sivilforsvaret

Ett gradert anlegg som foreslås fredet og to som skal dokumenteres vises ikke på kartet.

Oversiktskart – politi, domstoler, fengsler

STATSBYGG 11.03.2010

Landsverneplan for justissektoren:
politi, domstoler og fengsler

- Politi
- Domstol
- Fengsler

Matriser over politi, domstoler, fengsler

Se tabeller nedenfor.

		1814-1936	1936 - 1950-tallet	1950-tallet - 1990-tallet	1990-tallet - dd
	Instistusjonstype	1860-tallet: Konstabelkorps. Politiet leier mange små lokaler privat.	1936: Politiet blir statlig og vokser jevnt. Politiet leier fortsatt mange lokaler privat.	Sentralisering og ekspansjon. Formålsbygg. Samlokalisering i Statens hus/statlige flerfunksjonshus.	Sterkere spesialisering. Formålsbygg. 1995: Lensmenn (oppr. 1820) innlemmes i politikamre. Politidirektoratet etableres 2001. Reform 2000: Omorganisering og utvikling av etaten.
Foreslås vernet i lands-verneplan for justis-sektoren	Politistasjoner, politihus og lensmannskontor		Kragerø politistasjon, Bjørnsborg, Gamle Kragerøv. 9 (1797/1870). Politi fra 1896. VK 1. Foreslått fredet i Entras verneplan.	Risør politistasjon, oppr. tollbod, Strandgata 10 (1861). Politiet fra 1962. VK 2	Bergskrivergården, Røros (1793). Under Bergverket til 1977. Statlig fra 1992. VK 1
				Politihuset i Oslo (1978/2008). Administrasjonsbygning, VK 2	Tromsø politihus. Oppr. Troms fylkeshus (1958). Politihus fra 1996. VK 2
				Arendal Post og politihus, Kirkegaten 2b (1961). VK 1	
	Grense og toll			Grensekommisariatet i Kirkenes (1947/1950). VK 2	
				Storskog tollsted, bygning 1036 Konferansehus (ca 1950). VK 2	
				Nyrud politistasjon, Pasvik (1919). Oppr. gårdsbruk. Grensepolitiet fra 1953. VK 1	
	Utdanning			Politihøgskolen i Oslo (1907/1979/1996). VK 2	Justissektorens kurs og øvingssenter, Fredriksvern verft. I justissektoren fra 1990t. Foreslått fredet og vernet i verneplan for forsvaret.
	Reinpoliti			Sommervann (1967). VK 1	
	Øvrige kontorer				Tollboden, Brattørkaia 13b, Trondheim (1910). Politi fra 2008. VK 1. Foreslått fredet i Entras verneplan.
	Rytterkorps	Rytterkorpset, Oslo (1891, 1900). VK 1 Foreslått fredet i verneplan for forsvaret			
Foreslås ikke vernet i lvp	Hundetjeneste				Oslo politikammer, hundetjenesten (1995)
	Politistasjoner og politihus			Allehelgens g.4-6, Bergen politikammer (1965/1995)	Stovner politistasjon, Aasta Hansteensvei 10 (1991)
				Vardø politikammer, Strandgata 44 (1953). Opprinnelig Sjømanns- og fiskerheim.	Politihuset i Kongsberg (1990)
				Hammerfest tinghus (1957)	Romerike politikammer, Lillestrøm (1990)
				Malmskriverv. 4, Sandvika (1971).	Justisbygget i Mosjøen (1995)
				Drammen tinghus (1962).	Kirkenes Politihus (1999)
				Nytorget 1/Bergelandsgt 6 (1962). Opprinnelig Stavanger politikammer.	Sentrum politistasjon, Hammersborggt. 12, Oslo (2000)
				Statens hus i Fredrikstad, Brochsgt. 3 (1967)	Prins Chr August pl. 3, Moss politistasjon (2004)
	Reinpolitihytter			Børselv fjell	
				Covdatmåkki	
				Esturllfjord	
				Krokvann	
				Mardas	
				Skaidi	
				Skoarrujokka	
				Baisjavrr	
	Grense og toll			Storskog tollsted: bygning 1037 Grense-kontrollstasjon, 1038 Aggregat- hus, 1039 Garasje	
				Svinesund nye kontrollområde, bygg 12262	
	Boliger			Hammerfest politimesterbolig (1953)	
				Sør-Varanger politimesterbolig (1958)	
Sideliste. Bygnigner som kan representer e viktig sektorhistorie, men som ikke er i bruk av		Møllergaten 19, Oslo (1866). Politi, rettshus og fengsel, ark. JW Nordan. Foreslås vernet i LVP FAD.	Victoria Terrasse, oppr. leilighetskompleks, ca 1880. Gestapokontorer 1940-45. Nå Utenriksdep. Foreslås fredet i LVP - FAD.	Embetsgård for Sysselmannen, Longyearbyen, Svalbard (1948). Ikke vurdert i LVP.	Narvik Post- og Politihus (1991)
		Tinghus, fengsel og politi ved Rådhusplassen. Ark. FW Schiertz, Bergen, ca 1860.	Tromsø Post- og telegraf, Sjøgata 1 (1917). Politikammer en periode.		"Tukthuset", Kongensgt. 85, Trondheim (ca 1772). Trondheim politikammer (1994-ca 2002).
				Kjelland Torkildsensg.1, Kirkenes (1962). Opprinnelig Sør-Varanger politikammer. Behandles i LVP for NAV.	Kripos, Brynsalleen 6, Oslo (2000). Formålsbygde leide lokaler
				Kongens gt. 87, Trondheim (1974). Opprinnelig Trondheim politikammer.	
		Formålsbygd			
		Ikke juridisk bindende lokalt vern			
		Er allerede underlagt vern (regulert til spesialområde bevaring eller fredet).			

Periode	Nasjonsbygging. Statsmakt		Juryloven av 1887. Fortsettelse nasjonsbygging etter unionsoppløsningen 1905		Etterkrigstid, velferdsstat, økt administrasjon, samlokalisering av flere etater	Større kompleksitet i samfunnet. Strengere soneinndeling		Annet
	1814 - 1925		1887 - 1949		1950 - 1979	1980 - dd		
	Høyesterett, lagmannsrett, byrett	Sorenskriver	Lagmannsrett. Byrett.	Sorenskriver				
	By	land	by	land		Tinghus	Sam-lokalisering	
Foreslås vernet i landsverneplan for justissektoren	Høyesteretts hus / Justisbygningen i Christiania (1903) Vkl. 1	Sunnhordland tingrett, Stord (1882) Vkl. 2	Bergen tinghus (1933) Vkl. 1		Malmskriverveien 2, Sandvika tinghus (1971) Vkl. 2	Oslo tinghus (1993) Vkl. 2		Frostating lagmannsrett, Trondheim (1773) Vkl. 1
		Søre Sunnmøre tingrett, Volda (1907) Vkl. 2	Trondheim tinghus (1939/1994) Vkl. 2			Munchsgt. 4 innenfor kompleks 13625001 Borgarting lagmannsrett (2005) Vkl. 2		Holbergs gate 17 (1880) innenfor kompleks 68 Justisbygget i Kristiansand Vkl. 1
		Hardanger tingrett, Lofthus (1923) Vkl. 1	Stavanger tinghus (1937/1952). Vkl. 2					
Foresslås ikke tatt med i landsverneplan for justissektoren					Drammen tinghus (1962)	Tinghuset i Steinkjer (1997)	Romerike politi- og tinghus (1990)	Domstoladministrasjonen (1956)
			Sandefjord tinghus (1956/1994)	Namdal sorenskriverbolig, Namsos (1978)	Fredrikstad tinghus (1968)	Hamar tinghus (1998)	Justisbygget i Mosjøen (1995)	
				Nord-Gudbrandsdalen sorenskriverbolig, Vågå (1953)	Justisbygget i Kristiansand (1976)	Tingretten i Heggen Frøland, Mysen (1989)	Moss politihus og tingrett (2004)	
					Hammerfest tinghus (1958) Vkl. 1	Tinghuset i Tromsø (2003)		
Sidelisten (ikke i JD-planen)			Grubbeg.1 (1939), oppr. Oslo tinghus Vkl.1					
Er allerede underlagt vern.								

[illegible]